

10

БИЗНЕСИЙН НЭГДЛИЙН БҮРТГЭЛ ТАЙЛАГНАЛЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

Д.Нямаа

СТОУС-3-т зааснаар *Бизнесийн нэгдэл /Business combination/* гэж тусдаа аж ахуйн нэгжүүд буюу бизнесүүдийг нэг тайлагнагч аж ахуйн нэгжид нэгтгэхийг хэлэх бөгөөд *бизнес* гэдэг нь хөрөнгө оруулалтыг нөхөх эсвэл бизнесийн үйл ажиллагааны зардлыг бууруулах эсвэл хамтарсан үйл ажиллагаа явуулсны үр дүнд нэмэлт өгөөж бий болгох зорилгоор явуулж буй цогц үйл ажиллагаа юм.

Аливаа бизнест амжилт олоход тухайн бизнесийн нэгжийн хэмжээ, цар хүрээ нөлөөтэй бөгөөд хууль эрх зүйн байдал, татварын нөхцөл болон бусад шалтгаанаар нэг аж ахуйн нэгж нөгөө аж ахуйн нэгжийн өмч буюу цэвэр хөрөнгийг бүхэлд нь, эсвэл цэвэр хөрөнгийн зарим хэсгийг, эсвэл нийт хөрөнгийг худалдаж авах замаар бизнесийн нэгдлийг үүсгэдэг байна. Бизнесийн нэгдлийг /horizontal/ хэвтээ чиглэлийн буюу I салбар дахь бизнесүүдийн нэгдэл, /vertical/ босоо чиглэлийн буюу тухайн аж ахуйн нэгж худалдан авагч эсвэл бэлтгэн нийлүүлэгчтэйгээ нэгдсэн бизнесийн нэгдэл, /conglomerate/ конгломерат чиглэлийн буюу салбар эсвэл зах зээлтэйгээ ямар ч холбоогүй бизнесүүдийн нэгдэл гэж ангилж болно. Бизнесийн нэгдлийн үр дүнд шинэ хүчтэй удирдлагын баг бүрдэх бөгөөд эсвэл өмнөх удирдлагууд үйл ажиллагаандаа амжилт олохын тулд илүү сайн ажилладаг, орлогын татварын давуу байдлыг эдэлдэг гэх мэт давуу талуудтай.

Бизнесийн нэгдлийн худалдан авалтын үндсэн хэлбэрүүд нь дараах байдалтай байна. Үүнд:

- *Хууль ёсоор нэгтгэх (Statutory Merger)*
- *Хууль ёсоор нэгдэх (Statutory combination)*
- *Хөрөнгийг худалдан авах (Acquisition Assets)*
- *Саналын эрхтэй хувьцааг худалдан авах (Acquisition of Voting stock)*

Хууль ёсоор нэгтгэнэ гэдэг нь I компани нөгөө компанийн гүйлгээнд байгаа бүх хувьцаанд зориулан энгийн хувьцаа шинээр гаргаж болохыг бизнесийн нэгдэлд нэгдэж байгаа аж ахуйн нэгжүүдийн захирлын зөвлөл зөвшөөрсөн нөхцөл юм. Өөрөөр хэлбэл, хууль ёсны нэгтгэгч нь нөгөө компанийн цэвэр хөрөнгийг бүрэн эзэмших эрхтэй болж байгаа тул энэ нөхцөлд нэгтгэгчээс бусад компаниуд татан буугддаг.

Хууль ёсоор нэгдэнэ гэдэг нь дээрх хэлбэртэй төстэй бөгөөд хоёроос дээш тооны компаниудын гүйлгээнд байгаа бүх энгийн хувьцааг олж авахын тулд өөр нэг компани шинээр энгийн хувьцаа гаргаж байгаа хэлбэр. Энэ нөхцөлд шинэ компани дээрх компаниудын цэвэр хөрөнгийг олж авч байгаа тул нэгдэгч компаниуд татан буугдана.

Хөрөнгийг худалдан авах хэлбэрийн үед нэг бизнесийн нэгж өөр нэг аж ахуйн нэгжийн нийт хөрөнгийг бүхэлд нь, эсвэл хөрөнгийн дийлэнхийг мөнгөөр, эсвэл өглөг үүсгэн, эсвэл хувьцаа гаргах замаар олж авч болно. Дээрх ажил гүйлгээг бизнесийн нэгдлийн бүрэлдэхүүн компаниудын захирлын зөвлөл болон хувьцаа эзэмшигчид ерөнхийдөө зөвшөөрсөн байх ёстой. Энэ нөхцөлд хөрөнгөө худалдаж байгаа аж ахуйн нэгж тусдаа аж ахуйн нэгж байхыгаа үргэлжлүүлж болно эсвэл татан буугдаж ч болно. Гэхдээ, дээрх аж ахуйн нэгж нь хөрөнгийг худалдан авч байгаа аж ахуйн нэгжийн охин компани болохгүй.

Саналын эрхтэй хувьцааг худалдан авах хэлбэрийн үед хөрөнгө оруулагч гэгдэх нэг компани санхүүжигч гэгдэх өөр нэг компанийн энгийн хувьцааг бүхэлд нь, эсвэл түүний дийлэнх хэсгийг олж авахын тулд давуу эрхтэй юм уу эсвэл энгийн хувьцаа гаргаж, мөнгө төлж, өглөг үүсгэж болох юм. Хувьцаа олж авах энэхүү үйл ажиллагаа нь үнэт цаасны зах зээлээс худалдан авах, эсвэл компанийн хувьцаа эзэмшигчидээс голлох хувийг эзэмшигчидтэй нь тохиролцох, эсвэл тендер саналаар дамжин хэрэгжиж болно.

Хэрвээ нэгдэгч компанийн саналын эрхтэй энгийн хувьцааны 50 хувиас илүүг хөрөнгө оруулагч олж эзэмшвэл, энэхүү хөрөнгө оруулагч толгой компани /parent/ болох ба санхүүжигч компани нь охин компани /subsidiary/ болно. Энэ нөхцөлд охин компани татан буугдахгүй бөгөөд хуулийн этгээд хэвээрээ үлдэнэ.

Бизнесийн нэгдэл нь толгой болон охин компанийн харилцан хамаарлын үр дүн бөгөөд худалдан авсан аж ахуйн нэгж нь толгой компани, эзэмшилд орсон аж ахуйн нэгж нь түүний охин компани болно.

Компанийн тухай Монгол улсын хуульд ч “Компанийн нийт энгийн хувьцааны 51-100 хүртэлх хувийг өөр (толгой) компани дангаараа эзэмшдэг бие даасан хуулийн этгээдийг охин компани гэнэ. Охин компани нь тусдаа санхүүгийн тайлан гаргахын зэрэгцээ толгой компанитайгаа нэгтгэсэн тайлан гаргана” гэж заасан байдаг.

Толгой компани нь нэгтгэсэн санхүүгийн тайлан гаргалтандаа “Бизнесийн нэгдэл” хэмээх СТОУС-3-ыг ашиглах ба тусдаа санхүүгийн тайландаа “Нэгтгэсэн ба тусдаа санхүүгийн тайлан” хэмээх НББОУС-27-ын дагуу

хяналтандаа авсан аж ахуйн нэгж дэх хувь оролцоогоо “Охин компанид оруулсан хөрөнгө оруулалт” гэж тайлагнана.

Бизнесийн нэгдлийн нягтлан бодох бүртгэлийн арга

Ихэнх бизнесийн нэгдэлд нэг нэгтгэгч, нэг болон түүнээс дээш тооны нэгдэгч багтдаг учраас уг нэгдлийг хэрхэн үүсгэж байгаагаас үл хамааруулан хөрөнгө худалдан авч байгаагаар бүртгэх нь зүйтэй гэж үздэг. Ийм учраас хөрөнгийг мөнгөөр худалдаж авсан бол төлөгдсөн мөнгөний дүнгээр, хөрөнгийг худалдаж авахын тулд өрийн үнэт цаас, давуу эрхтэй эсвэл энгийн хувьцаа гаргасан бол хөрөнгийн тухайн үеийн бодит үнэ цэнэ /зах зээлийн үнэ цэнэ/, эсвэл хувьцаа, өрийн бичгийн тухайн үеийн зах зээлийн үнийн аль тодорхойгоор нь бүртгэдэг.

Бизнесийн нэгдэл нь худалдан авалтын аргыг ашиглан нягтлан бодох бүртгэлээ хөтлөхдөө дараах үе шатуудыг гүйцэтгэх шаардлагатай. Үүнд:

а. худалдан авагчийг тодорхойлно;

б. бизнесийн нэгдлийн өртгийг хэмжинэ;

в. худалдан авалтын өдрөөр бизнесийн нэгдлийн өртгийг худалдан авсан хөрөнгө, тооцсон өр төлбөр болон болзошгүй өр төлбөрт хуваарилна.

Болзошгүй өр төлбөр гэдэг нь аж ахуйн нэгж, байгууллагын удирдаж, хянах бололцоогүй, ирээдүйд үүсэх нөхцлөөр батлагдаж, өнгөрсөн үйл явдлуудын үр дүнд бий болсон боломжит өр төлбөр, өр төлбөрийг төлөхийг шаардахгүй эсвэл өр төлбөрийн дүнг баталгаатай хэмжих боломжгүйн улмаас хүлээн зөвшөөрөхгүй байгаа өнгөрсөн үйл явдлуудын үр дүнд бий болсон өнөөгийн өр төлбөр юм.

Худалдан авагч гэж бусад нэгдэж байгаа аж ахуйн нэгжүүд буюу бизнесүүдийг хяналтандаа авсан бизнесийн нэгжийг хэлэх бөгөөд худалдан авагч нь бизнесийн нэгдлийн өртгийг дараах байдлаар хэмжих ёстой. Үүнд:

а. Худалдан авч буй компанид хяналтаа хэрэгжүүлэхийн тулд арилжааны өдрөөр худалдан авагчийн гаргасан өмчийн үнэт цаасны бодит үнэ цэнэ, авсан хөрөнгө болон тооцоолсон өр төлбөрийн бодит үнэ цэнэ;

б. бизнесийн нэгдэлд шууд хамаарах зардлууд зэрэг болно.

Арилжааны өдрөөр авсан хөрөнгө, өр төлбөрийн бодит үнэ цэнийг тодорхойлохдоо дараах үнэлгээг ашиглана.

- *Идэвхтэй зах зээлд хөрвөж байгаа санхүүгийн хэрэглүүрийн хувьд* – зах зээлийн үнэ
- *Идэвхтэй зах зээлд хөрвөхгүй байгаа санхүүгийн хэрэглүүрийн хувьд* – үнэлгээний үнэ цэнэ. Үнэлгээний үнэ цэнэд хувьцааны үнэ орлогын харьцаа, ноогдол ашгийн орлого зэрэг хүчин зүйлсийг харгалзаж үзнэ.
- *Өр төлбөрийн хувьд* – дискаунтчилсан өртөг. Энэ өртгийг хүүгийн хувь хэмжээгээр тооцоолсон дүнгээс найдваргүй байж болзошгүй өр төлбөрүүдийг хасч тооцно. Дискаунтчилах нь материаллаг зөрүү

үүсгэхгүй бол богино хугацаагаар өр төлбөрийг дискаунтчилах шаардлагагүй.

• *Бараа материалаарх хөрөнгө:*

(а) Бэлэн бүтээгдэхүүн – борлуулалтын үнээс борлуулалтын зардал болон ашгийн хувь хэмжээг хассан дүн. Ашгийн нормыг байгууллага болон борлуулалтын онцлог, ижил төрлийн бэлэн бүтээгдэхүүний ашгийн хэмжээнээс хамааруулан тогтооно.

(б) Дуусаагүй үйлдвэрлэл – бэлэн бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнээс бүтээгдэхүүнийг бэлэн болгох зардал, борлуулалтын зардал болон ашгийн хувь хэмжээг хассан дүн.

(в) Түүхий эд, материал – ижил төрлийн түүхий эд, материалын худалдан авах үнэ цэнэ.

- *Газар, барилга байгууламжийн хувьд* – зах зээлийн үнэ цэнэ
- *Машин, тоног төхөөрөмжийн хувьд* – мэргэжлийн үнэлгээний тодорхойлсон зах зээлийн үнэ цэнэ. Хэрэв үндсэн хөрөнгийн шинж чанараас хамааран эсвэл тухайн хөрөнгө нь маш ховор зарагддаг тул зах зээлийн баталгаатай үнэ байхгүй бол худалдан авагч үндсэн хөрөнгийг ашигласнаас үүсэх орлогыг тодорхойлох эсвэл түүний үлдэгдэл өртгийг тооцох замаар бодит үнэ цэнийг тодорхойлох шаардлагатай.
- *Биет бус хөрөнгийн хувьд* – НББОУС 38-ийн дагуу идэвхтэй зах зээл дээрх үнэ эсвэл идэвхтэй зах зээл оршин байхгүй бол худалдан авагч хэлцэл хийх сонирхолтой, хараат бус талтай биет бус хөрөнгийг худалдан авахад гаргасан зардал.
- *Тогтмол төлбөртэй тэтгэврийн төлөвлөгөөний цэвэр хөрөнгө эсвэл өр төлбөрийн хувьд* – ажилтан, албан хаагчдад олгох цалин хөлсний тогтмол өр төлбөрөөс тэтгэврийн төлөвлөгөөний хөрөнгийн бодит үнэ цэнийг хассан дүн.

Бизнесийн нэгдэлд шууд хамаарах зардлуудыг нэгтгэгчийн халаасны гаднах шууд зардал гэж нэрлэх бөгөөд үүнд нягтлан бодогч, хуулийн зөвлөх, үнэлгээчин болон бусад зөвлөхүүдэд төлсөн мэргэжлийн үйлчилгээний хөлс, хөрөнгө оруулалтын банк, брокерийн пүүс, эсвэл бусад байгууллага, хувь хүмүүст нэгдэгчийг судлах, бизнесийн нэгдлийн үнийг тодорхойлох зэрэгтэй холбоотой гарсан зардлууд багтана. Харин, өрийн болон өмчийн үнэт цаас гаргах, хэвлэх, бүртгүүлэх зардлууд нь бизнесийн нэгдлийн шууд зардал биш учраас эдгээрийг гаргасан үнэт цаасны орлогоос суутгах буюу бондын өглөгийн урамшуулал, нэмж төлөгдсөн капитал зэрэг дансдын Дт-д бичнэ. Нэгтгэгчийн халаасны гаднах шууд бус зардлын бүрэлдэхүүнд бизнесийн нэгдлийг бий болгох, хэлэлцээрт оролцсон албан хаагчдын цалин хөлс, бүрэлдэхүүн компаниудын зардал бас орно.

Худалдан авч эзэмшихтэй шууд холбогдолгүй зардлуудыг гарсан тухайд нь зардлаар хүлээн зөвшөөрч бүртгэнэ.

Худалдан авагч худалдан авалтын өдрөөр бизнесийн нэгдлийн өртгийн худалдан авч эзэмшсэн тодорхойлогдох хөрөнгө, өр төлбөр болон болзошгүй өр төлбөрийн бодит үнэ цэнэ дэх худалдан авагчийн хувь оролцооноос давсан дүнг гүүдвил хэмээн хөрөнгөөр хүлээн зөвшөөрч анх өртгөөр нь бүртгэх ёстой.

Гүүдвиллийн бүртгэл, тайлагнал

Гүүдвиллийн өртгийг тодорхойлогдох хөрөнгө, өр төлбөр, нэн ялангуяа болзошгүй өр төлбөрийн худалдан авалтын өртөг болон бодит үнэ цэнийн зөрүүгээр илэрхийлдэг бөгөөд дараах томъёогоор тооцоолно:

$$Г = БНӨ - ТЦХ_{6y}$$

Үүнд: Г - Гүүдвилл

БНӨ - Бизнесийн нэгдлийн өртөг буюу худалдан авалтын үнэ

ТЦХ_{6y} - Тодорхойлогдох цэвэр хөрөнгө бодит үнэ цэнээр

Тодорхойлогдох цэвэр хөрөнгийн бодит үнэ цэнэ =

= Хөрөнгийн бодит үнэ цэнэ - Өр төлбөр болон болзошгүй өр төлбөрийн бодит үнэ цэнэ

Хэрэв бизнесийн нэгжийн цэвэр хөрөнгийн 100 хүртэлх хувийг худалдан авч байгаа бол гүүдвиллийг дараах томъёогоор тодорхойлно.

$$Г = БНӨ - ТЦХ_{6y} \times X \%$$

Үүнд: % - Бизнесийн цэвэр хөрөнгөнөөс худалдан авсан хувь хэмжээ

Бизнесийн нэгдлийн дүнд үүссэн гүүдвиллийг хорогдуулахгүй. Харин НББОУС 36 "Хөрөнгийн үнэ цэнийн бууралт"-ийн дагуу үнэ цэнийн бууралтыг жил бүр тестэлж өртгөөс нь аливаа хуримтлагдсан үнэ цэнийн бууралтын гарзыг хассан дүнгээр санхүүгийн тайланд толилуулах нь зүйтэй юм.

Хэрвээ худалдан авсан тодорхойлогдох хөрөнгө, өр төлбөр болон болзошгүй өр төлбөрийн бодит үнэ цэнэ дэх худалдан авагчийн хувь оролцоо бизнесийн нэгдлийн өртгөөс давж байвал худалдан авагч худалдан авсан тодорхойлогдох хөрөнгө, өр төлбөр болон болзошгүй өр төлбөрийн хэмжилт болон тодорхойлолт, бизнесийн нэгдлийн өртгийн хэмжилтийг дахин шалгаж, дахин шалгасны дараах аливаа зөрүү-сөрөг гүүдвиллийг тайлант үеийн ашиг эсвэл алдагдлаар хүлээн зөвшөөрч бүртгэнэ.

Худалдан авалтын хэлбэр тус бүрийн нөхцөлд бизнесийн нэгдлийг хэрхэн бүртгэхийг жишээгээр авч үзье.

1. Хууль ёсоор нэгтгэх хэлбэрээрх бизнесийн нэгдэл:

2007 оны 6 дугаар сарын 30-нд "Од" компани "Нар" компанийг хууль ёсоор нэгтгэсэн. Үүний тулд, нэгжийн 10 төгрөгийн нэрлэсэн үнэтэй 150000 ш хувьцааг /нэгжийн зах зээлийн үнэ нь 25 төг/ "Нар" компанийн гүйлгээнд байгаа 100000 ш хувьцаанд зориулан гаргасан, мөн халаасны гаднах зардалд 200000 төг төлсөн. Үүнд:

Санхүүгийн тайлангийн аудитын хөлс	60000
Хууль зүйн төлбөр	10000
ҮЦ хороонд бүртгүүлсний хөлс	50000
Зуучлалын хөлс	56250
Үнэт цаас хэвлүүлэх зардал	23000
Бусад	750
Бүгд:	200000 төг

Нэгтгэх гэрээнд ямар нэг болзошгүй төлбөр байгаагүй.

"Нар" ХК			
Баланс /Бизнесийн нэгдлийн өмнөх байдлаар/			
2007 оны 6 сарын 30			
Хөрөнгө		Өглөг ба ХЭ Өмч	
Эргэлтийн хөрөнгө	1000000	БХ өглөг	500000
Үндсэн хөрөнгө	3000000	УХ өглөг	1000000
Бусад хөрөнгө	600000	Энгийн хувьцаа	1000000
		НТ Капитал	700000
		Хур/ашиг	1400000
Хөрөнгийн дүн	4600000	Өглөг,ХЭӨ дүн	4600000

"Нар" компанийн цэвэр хөрөнгийн бодит үнэ цэнийг тодорхойлбол:

Эргэлтийн хөрөнгө	1150000
Үндсэн хөрөнгө	3400000
Бусад хөрөнгө	600000
БХ өглөг	(500000)
УХ өглөг /Өнөөгийн үнээр/ (950000)	
Бүгд:	3700000

"Од" хууль ёсны нэгтгэгч компанийн хувьд дараах журналын бичилтийг хийнэ.

а/"Нар" ХК-ийг нэгтгэж буй бичилт:

"Нар" компани дахь хув-х ХО	3750000
/150000 х 25 т/	
Энгийн хувьцаа /150000 х 10/	1500000
Нэмж төлөгдсөн капитал	
2250000	

б/Халаасны гаднах зардлын төлбөрийн бичилт:

"Нар" компани дахь хув-х ХО	66250
НТКапитал	133750
Мөнгөн хөрөнгө	200000

в/"Нар" компани дахь ХО-ын өртгийг хуваарилсан бичилт:

Эргэлтийн хөрөнгө	1150000
Үндсэн хөрөнгө	3400000
Бусад хөрөнгө	600000
Урт хугацаат өрийн хөнгөлөлт	50000
Гудвилл	116250
БХ өглөг	500000
Урт хугацаат өр	1000000
"Нар" ком.дахь хув-х ХО	3816250

Гүүдвилийн тооцоолол:

ХО-ын өртөг= Нэгдэгчийн өртөг=	3816250
Цэвэр хөрөнгө /нэгдэгчийн/ балансын дүнгээр	4600000
	-1500000
3100000	

Цэвэр хөрөнгийн балансын дүнгээс давж буй бодит үнэ цэнэ:

Эргэлтийн хөрөнгө -	150000
Үндсэн хөрөнгө -	400000
Урт хугацаат өглөг -	50000
Бүгд:	600000 төг

$$3816250 - 3100000 + 600000 = 116250$$

Татан буугдаж байгаа "Нар" компанид дараахь бичилт хийгдэнэ.

Эргэлтийн хөрөнгө	1000000
Үндсэн хөрөнгө	3000000
Бусад хөрөнгө	600000

БХ өглөг	500000
УХ өглөг	1000000
Э Хувьцаа	1000000
НТКапитал	700000
Хур/ашиг	1400000

2.Хууль ёсоор нэгдэх хэлбэрээрх бизнесийн нэгдэл:
"Уян" компани ба "Угалз" компани

Баланс		
2007 оны 9 сарын 30		
Хөрөнгө:	Уян	Угалз
Эргэлтийн хөрөнгө	600000	400000
Үндсэн хөрөнгө	1800000	1200000
Бусад хөрөнгө	400000	300000
Хөрөнгийн дүн:	2800000	1900000
Өглөг ба хувьцаа эзэмшигчдийн өмч:		
БХ өглөг	400000	300000
УХ өглөг	500000	200000
Энгийн хувьцаа	430000	620000
Нэмж төлөгдсөн капитал	300000	400000
Хуримтлагдсан ашиг	1170000	380000
Өр төлбөр ба эзэмшигчдийн өмчийн дүн:	2800000	1900000

Дээрх 2 компанийн өр төлбөрийн тухайн үеийн бодит үнэ дансны үнэтэйгээ тэнцүү байсан. Хөрөнгийн тухайн үеийн бодит үнэ харгалзан: Эргэлтийн хөрөнгө 800000 ба 500000, Үндсэн хөрөнгө 2000000 ба 1400000, бусад хөрөнгө 500000 ба 400000 төг. 2007 оны 9 дугаар сарын 30-нд дээрх 2 компанийн хувьцаа эзэмшигчид зөвшөөрсөн тул "Монгол савхи" хэмээх шинэ компани 74000 ш хувьцаа гаргасан. Энэ хувьцаа нь нэрлэсэн үнэгүй ба зөвшөөрсөн дүн нь нэгжид 60 төг.

Угалз, Уян компаниудын цэвэр хөрөнгийн бодит үнэ цэнийг тодорхойлбол:

	Уян:	Угалз:
Цэвэр хөрөнгийн бодит үнэ цэнэ:		
Уян: 800000+2000000+500000-900000	2400000	
Угалз: 500000+1400000+400000-500000		1800000
Гүүдвил /goodwill/	180000	60000
Бүгд:	2580000	1860000
Шинэ компанийн хувьцаа:	43000 ш	31000 ш

"Монгол савхи" компанийн бүртгэлийн бичилт:
а/Уян, Угалз компаниуд нэгдсэний бичилт:

Угалз, Уян компани дахь энгийн хувьцаагаарх хөрөнгө оруулалт	4440000
--	---------

/74000 х 60төг/

Энгийн хувьцаа	4440000
б/Халаасны зардлын төлбөрийн бичилт:	
Угалз, Уян компани дахь энгийн хувьцаагаарх хөрөнгө оруулалт	110000
Энгийн хувьцаа	90000
Мөнгөн хөрөнгө	200000

в/ Энэ тохиолдолд Уян компани нь Монгол савхи компанийн энгийн хувьцааны 58 хувийг эзэмшиж байгаа тул нэгтгэгч болно.

Иймээс Уянгийн цэвэр хөрөнгийг балансын дүнгээр нь Угалзын цэвэр хөрөнгийг зах зээлийн үнээр нь бүртгэнэ.

Эргэлтийн хөрөнгө	/600000+500000/	1100000
Үндсэн хөрөнгө	/1800000+1400000/	3200000
Бусад хөрөнгө	/400000+400000/	800000
Гүүдвил		850000
БХ өглөг	/400000+300000/	700000
УХ өглөг	/500000+200000/	700000
Угалз, Уян компани дахь энгийн хувь. ХО		4550000

Гүүдвилын тооцоолол:

ХО-ын өртөг: /4440000+110000/	4550000
Хасах нь: "Уян" компанийн цэвэр хөрөнгийн балансын дүн	(1900000)
"Угалз" компанийн цэвэр хөрөнгийн зах зээлийн үнэ	(1800000)
Гүүдвил	850000

3.Хөрөнгийг худалдаж авах хэлбэрээрх бизнесийн нэгдэл:

2007 оны 9 дугаар сарын 30-нд "А" компани "Б" компанийн нийт хөрөнгийг 400000 төгрөгөөр худалдан авсан ба хууль зүйн төлбөрт 40000 төг төлжээ. "Б" компанийн бизнесийн нэгдлийн өмнөх баланс, холбогдох тухайн үеийн зах зээлийн үнийн талаарх мэдээлэл дараахь байдалтай байв.

"Б" компани
Баланс
2007 оны 9.30

	Балансын дүн:	Зах зээлийн үнэ:
Эргэлтийн хөрөнгө	190000	200000
Богино хугацаат ХО	50000	60000
Үндсэн хөрөнгө	870000	900000
Биет бус хөрөнгө	90000	100000
Хөрөнгийн дүн	1200000	1260000
БХ өглөг	240000	240000
УХ өглөг	500000	520000
Өглөгийн дүн	740 000	760000
Энгийн хувьцаа	600000	
Хур.алдагдал	(140000)	
ХЭ Өмч:	460000	
Өглөг ба ХЭӨ дүн	1200000	

1260000-760000=500000 /Цэвэр хөрөнгийн зах зээлийн үнэ/

А компанийн бүртгэлд дараахь бичилтийг хийнэ.

a/	Б компанийн цэвэр хөрөнгөн дэх ХО	440000
	Мөнгөн хөрөнгө	440000
б/	Эргэлтийн хөрөнгө	200000
	БХХО	60000
	Үндсэн хөрөнгө	900000
	Биет бус хөрөнгө	100000
	БХ өглөг	240000
	УХ өглөг	500000
	УХ өглөгийн урамшуулал	20000
	"Б" компанийн ц/х дэх ХО	440000
	Сөрөг гүүдвил	60000

Бизнесийн нэгдлийн орлогын татварын бүртгэл

Бизнесийн нэгдлийн орлогын татварыг:

1. Худалдан авч эзэмшсэн охин компанийн цэвэр хөрөнгийн дансны үнээс давж буй тухайн үеийн зах зээлийн үнэнд;
2. Компани хоорондын хөрөнгө оруулалтаар охин компанийн цэвэр ашгаас толгой компанид оногдох хэсэгт;

3. Компани хоорондын хүлээгдэж буй хэрэгжээгүй ашигт ; тус тус ноогдуулж бүртгэнэ.

"Сэлэнгэ" ХК нь "Онон" компанийн цэвэр хөрөнгийг худалдан авахдаа 800000 төг төлжээ. Онон компанийн доорх хөрөнгийнхөөс бусад цэвэр хөрөнгийн тухайн үеийн зах зээлийн үнэ нь балансын дүнтэйгээ тэнцүү байв.

Тухайн үеийн Балансын дүн Зөрүү Ашиглах

Хөрөнгө	зах зээлийн үнэ	татварын суурь	хугацаа
Бараа (ЭАЭЗ)	100000	80000	20000
Газар	250000	220000	30000
Барилга	640000	500000	40000 20 жил
Тоног төхөөрөмж	120000	100000	20000 5 жил
Дүн	1110000	900000	210000

Онон компанийн бусад хөрөнгө болон өглөгийн балансын дүн нь харгалзан 390000 төг ба 650000 төг бөгөөд эдгээр дүн нь тухайн үеийн зах зээлийн үнэтэйгээ тэнцүү байсан. Орлогын татварын шатлал 40% гэвэл:

Дээрх зөрүү 210000төг.т ноогдох татварыг хойшлуулан Сэлэнгэ компанийн бүртгэлд дараах журналын бичилтийг хийнэ. Үүнд:

I.	Онон компани дахь хөрөнгө оруулалт	800000
	Мөнгөн хөрөнгө	800000
II.	Бараа материал	100000
	Газар	250000
	Барилга	640000
	Тоног төхөөрөмж	120000
	Бусад хөрөнгө	390000
	Гудвилл	34000
	Орлогын хойшлогдсон татварын өглөг	84000
	Бусад өглөг	650000
	Онон компани дахь хөрөнгө оруулалт	800000

Гүүдвилийн тооцоолол:

$$(800000-(1110000+390000))-(84000+650000))=34000$$

Компани хоорондын хөрөнгө оруулалтаар охин компанийн ашгаас толгой компанид оногдох хэсэгт ноогдох орлогын татварыг дараах жишээгээр авч үзье.

"Дөл" компанийн энгийн хувьцааны 75%-ийг "Оч" ХК 2007 оны 4 сарын 1-нд мөнгөөр худалдан авч эзэмшжээ. Энэ үед "Оч ХК-ийн гүүдвил 30000 төг болов. Дөл компанийн цэвэр хөрөнгийн тухайн үеийн зах зээлийн үнийг балансын дүнгээр авсан байна. Гүүдвилийн хорогдуулга болон капиталын аргаар тооцсон компани хоорондын хөрөнгө оруулалтын орлого (ашиг) –ыг оролцуулаагүйгээр Оч ХК-ийн татвар тооцохын өмнөх ашиг 100000 төг, Дөл " компанийн татвар тооцохын өмнөх ашиг 50000 төг. 2007 онд Дөл " компанийн зарлаж төлсөн ноогдол ашиг 10000 төг бөгөөд орлогын татварын шатлал 2 компанид 40% байгаа. Бизнесийн нэгдлийн охин компаниас хүртсэн ашгийн 80% -ийг татвараас чөлөөлдөг. Компани хоорондын ажил гүйлгээнээс ямар нэг ашиг бий болоогүй гэвэл 2007 оны 3 сарын 31-нд Дөл компанийн бүртгэлийн бичилт дараах байдалтай болно. Үүнд.

Орлогын татварын зардал	20000
Орлогын татварын өглөг (50000*40%)	20000
Харин Оч ХК-ийн бүртгэлд дараах бичилтүүд хийгдэнэ. Үүнд:	
А. Хорогдуулгын зардал	750
Дөл компани дах ХО (30000/40)	750
Б. Орлогын татварын зардал	40000
Орлогын татварын өглөг (100000*40%)	40000
В. Мөнгөн хөрөнгө	7500
Дөл компани дах ХО (10000*75%)	7500
Г. Дөл компани дах ХО	22500
Компани хоорондын ХО ашиг ((50000-20000)*75%)	22500
Д. Орлогын татварын зардал	1800
Орлогын татварын өглөг	600
Орлогын хойш. татварын өглөг	1200

Компани хоорондын хөрөнгө оруулалтаар толгой компанид оногдох ашигт ноогдох орлогын татвар дараах байдлаар тооцогдоно.

Охин компанийн цэвэр ашиг	30000
Толгой компанид ноогдох нь (30000*75)	22500
Татварын хөнгөлөлт (22500*80)	18000
Орлогын татварт хамаарах дүн	4500
Орлогын татварын зардал (4500*40)	1800

Ноогдол ашиг авсан тул тайлант үед төлбөл зохих:

Татварын өглөг (7500*20%*40%)	600
Хойшлогдсон татварын өглөг	1200
Орлогын татварын зардал	1800 төг болно.

Компани хоорондын хэрэгжээгүй буюу хүлээгдэж буй ашигт ноогдох орлогын татварыг дараах жишээгээр тодорхойлъя.

Бизнесийн нэгдлийн эхний жил болох 2007 онд охин компани "Б" толгой компани "А"-даа 96000 төгрөгийн өртөгтэй барааг 120000 төгрөгөөр борлуулсан. Тайлант хугацаанд толгой компани авсан барааныхаа 70%-ийг гадны компанид худалдсан гэвэл 12 сарын 31-нд А болон Б компанийн

санхүүгийн тайланг нэгтгэх ажлын хүснэгтэд компани хоорондын гүйлгээгээр барааны эцсийн үлдэгдэлд үлдсэн ашгийг доорх байдлаар устгаж бичнэ.

Компани хоорондын борлуулалт -Б	120000
Компани хоорондын борлуулсан барааны өртөг	96000
Борлуулсан барааны өртөг -А	16000
Бараа -А	8000

"Б" компани А-д бараагаа борлуулсны 24000 төгрөгийн ашгаас тооцож орлогын татварын зардлаа тодорхойлсон бөгөөд үүнээс 3200 төг.-ийн татвар нь барааны эцсийн үлдэгдэл дэх хэрэгжээгүй ашигт (8000 төг.) ноогдуулсан татвар тул орлогын татварын дараах нэмэлт зохицуулалтыг дансны бичилтээр харуулах ёстой.

* Урьдчилж төлсөн орлогын татвар	3200
Орлогын татварын зардал	3200

Түүнчлэн толгой болон охин компанийн хооронд газар борлуулсан, тоног төхөөрөмж борлуулсан зэрэг ажил гүйлгээгээр бий болсон хүлээгдэж буй хэрэгжээгүй ашигт ноогдох орлогын татварыг тооцож дээрх бараа материалын гүйлгээтэй адилаар урьдчилж төлсөн орлогын татвар болгон бүртгэх шаардлагатай байдаг.